

Een korte introductie met betrekking tot het Essay. Het originele onderwerp was: de noodzaak van de beeldhouwkunst in Nederland en Duitsland. Het aspect Nederland en Duitsland heb ik buiten beschouwing gelaten omdat we in een internationale kunstwereld leven. Ik zie niet een hele heftige verbondenheid van beeldhouwkunst en het land van herkomst, tenzij we spreken over specifieke kunstwerken in de context van een land of een plek. De plaatsen waar de huidige ruimtelijke beelden vaak mee te maken zijn, zeker in het bekendere segment, galerieruimtes, die doorgaans eigenschappen als inwisselbaarheid en tijdloosheid bevatten. Ik heb het schrijven toegespitst op beeldhouwkunst als formulering en definiëring, en de moeilijkheid daarvan als noodzaak betiteld.

Een tijd van herdefiniëring;

een zoektocht naar de beeldhouwkunst, de sculptuur, de installatie, de ruimte

Door Elejan van der Velde

Wat schiet je het eerst te binnen als ik hier het woord beeldhouwkunst noem. Als het niet een beeld gelijkend is aan David van Michelangelo dan ben je een uiterst hedendaagse denker. De term beeldhouwkunst wekt associaties met beelden voorzien van een sokkel, uitgevoerd in brons, marmer, of een ander hard materiaal, waarbij het voor de hand liggende onderwerp een hoofd, buste of lichaam zou zijn. Het is ook niet raar dat dit beeld in onze hoofden opdoemt aangezien de term letterlijk beeld-houw-kunst spreekt. De kunstenaar gewapend met hamer en beitel die de strijd aangaat met een bij voorkeur hard materiaal. Een synoniem voor beeldhouwkunst is sculptuur. Maar veel van de beelden die we tegenwoordig aantreffen in de huidige kunstwereld, passen die eigenlijk nog in deze noemer? Beelden worden al snel complexer vanwege een diversiteit aan materialen of een samenstelling van componenten en dan noemen we ze installatie. Installatie is al helemaal een lastige zaak, want welke zichzelf respecterende kunstenaar maakt tegenwoordig geen installatiewerk? Kunstenaars zoeken continu naar grenzen van hun vakgebied en dat is een goed streven, maar uiteindelijk ontwikkelt de taal niet parallel aan de beelden. Herbert Read komt aan het einde van zijn boek met een schokkende mededeling:

“One must the ask a devastating question: to what extent does the art remain in any traditional (or semantic) sense sculpture? From its inception in prehistoric times down through the ages and until comparatively recently sculpture was conceived as an art of solid form, of mass, and its virtues were related to spatial occupancy”¹

Hij beschrijft een heldere lijn over waar sculptuur als beeldend werk vandaan komt. Hij begint zijn geschiedschrijving vanaf Rodin's Balzac tot aan de abstracte metaalbeelden van John Chamberlain in 1962. Het minimalisme blijft nog onbeschreven. Waar hij eindigt gaat Jack Burnham² nog een stap

¹ Read, (1964) p. 250

²Zie ook Burnham, (1968). Een quote die ik in het bijzonder relevant vind met betrekking tot dit essay (p.5):
“ the term sculpture has lost its identity; it has become a misnomer for an art once concerned with carving and modelling for the purpose of simulating biological appearances, but which now generically designates all three-dimensional art construction.”

verder en schrijft de ontwikkeling van de sculptuur toe aan de technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen in de wereld. Hij stelt dat er een verandering heeft plaats gevonden van object naar systeem, van een statisch permanent volumineus ding naar een samenstelling van materialen die vitaliteit uitstralen, die soms meer lijntekeningen in de ruimte zijn. Ook had de sculptuur eerder een specifieke plaats, maar met de komst van het systeemwezen van de sculptuur, waarbij hij voornamelijk doelt op kinetische kunst, lichtkunst en andere bewegelijkere vormen van sculptuur is deze losgebroken van zijn plaats. De vaste plek van de sokkel is vervangen door een specifieke keuze van plaatsing van het systeem. Burnham heeft een erg goed analyse gemaakt van de nieuwe sculpturen en het woord installation art vond zijn eerste jaargang in 1969 in het Oxford Dictionary. Al dan niet mede dankzij Burnham. Een ander canoniek stuk dat tien jaar later is verschenen, terwijl het minimalisme inmiddels bekend was geworden door kunstenaars als Robert Morris, Donald Judd en Dan Flavin, is van Rosalind Krauss, *Sculpture in the expanded field*.

“Over the last ten years rather surprising things have come to be called sculpture: narrow corridors with TV monitors at the ends; large photographs documenting country hikes; mirror placed at strange angles in ordinary rooms; temporary lines cut into the floor of the desert. Nothing, it would seem, could possibly give to such a motley of effort the right to lay claim whatever one might mean by the category of sculpture. Unless, that is, the category can be made to become almost infinitely malleable.”³

Is het woord ‘sculptuur’ een term geworden die onuitputtelijk is en alsmaar uit te breiden, of moeten we op zoek gaan naar nieuwe woorden. Wat toen aan de hand was met sculptuur, lijkt tegenwoordig aan de hand te zijn met installatie. Een vrij heldere definitie van installatie is: *Een genre van kunst die alle media, met inbegrip van de fysieke kenmerken van de site bevat, een conceptuele ervaring in een bepaalde omgeving te creëren*⁴. Ondanks de adequate formulering blijft het gedefinieerde een vaag begrip. Installatie en sculptuur blijven moeilijke woorden om in een kader te stoppen als beetje bij beetje dit kader wordt opgerekt. Doordat het proces een sluipenderwijs proces is, is het bijna niet merkbaar dat een woord te vol raakt. Als woorden te vol raken van vele mogelijke betekenissen kan dat uiteindelijk leiden tot het feit dat een woord leeg is.

Maar los van de woorden zijn sculpturen en installaties beelden. Beelden die ruimtelijk zijn. Beeldhouwkunst is voor mij verwant aan alles dat ruimtelijk is. Omdat in de kunst de grenzen tussen disciplines zijn vervaagd, is het vaak moeilijk de definities schilderij, beeldhouwkunst, installatie, fotografie, conceptuele kunst te gebruiken. Op het moment dat ik een van deze woorden gebruik, gebruik ik hun geschiedenis, en tegelijkertijd (ver)stel ik de grens van een dergelijke definitie. Over een schilderij kan men spreken als het raam waar zich een voorstelling in plaats vindt (i.e. de meest klassieke definitie), of een fenomeen van kleur en vorm (abstracte schilderkunst), maar het schilderij kan ook als object worden gezien en dan gaat opeens de dikte van de zijkant van het doek ook een rol spelen, en het muur als vlak in verhouding tot het object. Of het schilderij is slechts één uit een serie van monochrome doeken, waardoor opeens de hele ruimte, vloer, plafond, muren, deuren een element van betekenis worden, omdat je niet meer met je gedachten door het raam van de klassieke definitie van het schilderij kan verdwijnen want het monochrome vlak laat je blik stoppen tot op het oppervlak van het doek (en kaatst deze terug naar jou en de ruimte waar jij en het

³ Krauss, (1979) p.30

⁴ simplifiedictionary.com

object zich in bevindt.) Het zorgt ervoor dat je er niet doorheen gaat maar terugkijkt naar de ruimte waar je in staat. Als het een serie van monochrome doeken is, die ook nog eens een dikte hebben van tien centimeter, worden het dan objecten die je in zou kunnen delen bij de noemer beeldhouwkunst, of is het belangrijker dat het een samengesteld beeld is uit losse elementen die het sublieme bewerkstelligen; een installatie.⁵

Mijn zoektocht gaat erom de grenzen te verkennen van de installatie en de sculptuur als kunstvorm. In welke werken blijven deze termen vrijwel gescheiden, in welke worden ze samengevlochten en wat voor vormen bestaan er die erom vragen een nieuwe nog te ontdekken term uit te vinden. Omdat ik momenteel Marjan Teeuwen assisteer met een project in Leiden zijn er diverse vragen opgekomen bij mij met betrekking tot haar werk. In een notendop maakt zij in en van panden die gepland zijn om gesloopt te worden installatiewerk, door het stapelen van materialen die uit het pand worden gestript en die worden ingebracht, en door radicale ingrepen in de structuur van de gebouwen te doen door vloeren te laten vallen of op te hijsen en muren uit te breken. Intrigerend vind ik dat zij de stapelingen sculpturen noemt terwijl voor mij het uiteindelijke werk een nieuwe ruimte creëert. Door tussenmuren weg te halen en andere stapelingen te plaatsen wordt de ruimte meer open, groter en hoger. Na drie maanden werken is de voormalige structuur niet meer goed terug te leiden. De stapelingen die zich voornamelijk voor bestaande muren bevinden kan ik evengoed zien als wandreliëfs, want ze verbergen hun achterkant. Het is niet een losstaand object in de ruimte, maar een vervangend beeld voor de muren gezet en wel in zo'n mate dat de hele ruimte als het ware van binnenuit is ingepakt in stapelingen van materialen zoals onder andere, gips, perspex, hout. Is zij een installatiebouwer? Een sculpturenbouwer? In ieder geval creëert zij duidelijk een nieuwe ruimte, en valt zij te passen in de environment opvatting van Allan Kaprow⁶ in een tegenwoordige tijd. Een ander die beroemd is vanwege zijn bouwen in bestaande ruimtes is Gregor Schneider. Het grote verschil zit hem hierin dat op zijn foto's er niets aan de hand is. Het is een lege ruimte zoals je die op Funda aan kan treffen. Zijn ingreep is onzichtbaar en toch gaat het werk je op de zenuwen zitten. Hij maakt ruimtes die denken aan spookhuizen, die in tegenstelling tot een eftelingshow, echte horror waarborgen. Deze horror is echter doordat de ruimtes gewoon lijken. Zoals je in een science fiction film meer verwijderd bent van de gesuggereerde wereld dan een detective film uit je eigen land en regio, zo werkt ook dit werk je op de zenuwen vanwege zijn gelijkennis met de wereld die we kennen⁷.

Deze twee voorbeelden van kunstenaars werken duidelijk met ruimten wat mij brengt op de wereld van architectuur. Het gebouw, als architecturaal product, is een sculptuur bij uitstek, maar tegelijkertijd altijd een ruimte. (Wat is een gebouw zonder binnenkant?) Het werk Cube van Schneider, dat geweigerd werd voor de Biënnale van Venetië in 2005 vanwege de politieke geladenheid, is in zeer formele zin een goed voorbeeld. Van buitenaf is het een object, maar als je je erin begeeft een enorme ruimte. Het is niet een object dat je makkelijk met het blote oog kan overzien, maar in de huidige gemediatiseerd toestand waarin wij belangrijke architectuur kennen, is het heel goed als object te begrijpen. Niet alleen de belangrijke architectuur kennen we meestal van foto's ook kunstwerken komen ons vooral onder ogen door middel van foto's op beeldschermen. Onze kennis van beelden is erop gegrondvest. Het ruimtelijke beeld dat ik een jaar geleden

⁵ Een goed voorbeeld hiervan is de Rothko Chapel in Houston, Texas

⁶ Reiss (1999), aangehaald in Wilde, p.9; Allan Kaprow stelt hier: "Environments must be walked into"

⁷ Zie ook de werken van Guillaume Bijl. Bijl reproduceert (commerciële) ruimten in galerieën, zoals een supermarkt of showroom, waarbij door de verplaatsing van de 'showroom' naar een andere context de bizarheid van deze blootlegt.

tegenkwam in N.E.S.T. Den Haag van Bernd Oppl brengt deze beide werelden samen. Het getoonde werk *Emptiness of attention* bestaat uit een sokkel waarin een modelhuis om zijn as draait die direct in de sokkel via een camera een beeld op de bijhorende wand projecteert. Een zwart wit video toont een houten huis waar je langzaam omheen draait, en voor deze projectie zie je een object met een bewegend modelhuis. Ondanks de simpelheid en begrijpbaarheid legt het erg goed de bewijzingskracht van het medium video weer. We zien een gebouw, we staan er met onze gedachten al bijna in om de gordijnen open te schuiven en de trap op te rennen. Waar bij deze sculpturale installatie het object tastbaar aanwezig is, laat Hans op de Beeck in zijn videoserie *Staged Silence* de tastbaarheid op een andere manier voelen. De video begint met een leeg tafelblad, waar langzaam door middel van boeken, thermoskannen, en andere objecten een stedelijk landschap ontstaat, wat stap voor stap transformeert naar sneeuwlandschap, naar nacht scenes, interieurs enzovoort. Op de Beeck gebruikt objecten. Hij gebruikt een immens scala aan objecten en maakt daarmee visuele ruimtes. Ruimtes die voor ons ogenblikkelijk als zodanig worden herkend omdat we zo gewend zijn in het medium van video te denken. De sculpturale kracht wordt bijgezet door het nadrukkelijk laten zien van handen die om de paar seconden iets toevoegen en weghalen. Het is eigenlijk een registratie van een hele lange sculpturale performance. Is het van belang dat de sculptuur tastbaar aanwezig is voor mij als toeschouwer, of kan de kracht ook in de tastbaarheid zitten die de video uitstraalt? Kan een beeldhouwkunsttentoonstelling bestaan zonder fysieke beelden? Skyspaces van Turrel, Eliasson's Weather Project, Ryan Gander's wind die door het Fridericianum blies tijdens Documenta (13), zijn voorbeelden waarbij de fysiekheid van het object is verdwenen, maar waar wel een fysieke ruimtelijke beleving te ervaren is. In de lijn die sculptuur in is gezet vanaf 1900 tot nu lijkt de sculptuur tot de installatie te zijn gedreven waarbij materialiteit niet meer noodzakelijk is om ruimtelijk werk te maken. Jack Burnham: *"Sculpture has become an art form addicted to ideas which threaten its material substantiality"*. Maar is het niet dat kunst in de algemene zin steeds meer op zoek is gegaan naar de ambivalentie van werk maken dat niet tastbaar is, maar wel waarneembaar; een beeldende kunst die beeldloos kán zijn. Wat de consequenties zijn voor de classificering, typologie, genres in de huidige beeldende kunst is nog een redelijk onbekend gebied. Uiteraard is de waarde van de benamingen van types te bevragen, maar we onbewust gebruiken we de namen desalniettemin. Vanwege de complexiteit van de huidige beeldende kunst moeten we er ook over kunnen spreken en schrijven. Weet iemand nog wat beeldhouwkunst precies is?

Bibliografie

- Burnham, J. (1968). *Beyond modern sculpture, the effects of science and technology on the sculpture of this century*. New York: George Braziller, inc.
- Fried, M. (1967). *Art and objecthood.pdf*. Opgeroepen op maart 25, 2015, van <http://www.scaruffi.com/art/fried.pdf>
- Krauss, R. (1977). *Passages in modern sculpture*. Canada: The Viking Press.
- Krauss, R. E. (Spring 1979). Sculpture in the expanded field. *October, Vol.8*, 30-44.
- Read, H. (1964). *Modern Sculpture: a concise history*. London: Thames & Hudson.
- Reiss, J. (1999). *From margin to center: the spaces of installation art*. Cambridge: MIT Press.
- Simpledictionary.com. Opgeroepen op maart 28, 2015, van simple dictionary.com: http://dutch-i.simple-dictionary.com/definitions/?word=installation_art
- Wilde, T. (2004). Opgeroepen op april 28, 2015, van UVA: <https://www.illc.uva.nl/Research/Publications/Reports/PP-2004-19.text.pdf>